Лариса Чибіс

Роль позакласної освіти у формуванні екологічної культури британських школярів засобами художньої літератури

Екологічна криза, що стала результатом споживацького ставлення людини до природи, змушує формувати новий світогляд, що базувався б на повазі до природного довкілля. Формування нового екологічного мислення можливе лише за умови перегляду змісту освіти шляхом збільшення значущості екологічного компоненту. Особлива увага приділяється екологічній підготовці молодого покоління. В освіті Великої Британії природне довкілля традиційно розглядається як важливий засіб виховання учнівської молоді. Ця країна досягла значних успіхів у галузі екологічного виховання.

Позакласна робота посідає важливе місце у формуванні екологічної культури британських школярів, оскільки забезпечує неперервність екологічної освіти та має безперечні прерогативи порівняно з навчанням у класі. Позакласна діяльність, що відзначається добровільністю та не регламентується академічними вимогами, викликає в учнів зацікавленість до навчання й бажання поглиблювати знання.

Особлива роль у формуванні екологічної свідомості британської молоді належить художній літературі. Саме художня література стимулює формування ціннісно-мотиваційної сфери учня, сприяє естетичному сприйняттю природи і вчить шанобливому ставленню до неї.

При підготовці даної роботи використовувались матеріали досліджень вітчизняних та зарубіжних авторів, присвячених питанням позакласної екологічної освіти: В. Червонецького, Г. Пустовіта, Г. Марченко, Я. Полякової (Україна), О. Шульженко (Росія), Дж. Хакла, Дж. Палмер, Е. Стейблза (Велика Британія).

Розкриттю особливостей позакласної екологічної освіти переважно сприяли роботи В. Червонецького, Г. Пустовіта, Г. Марченко та Я. Полякової, в яких узагальнюється досвід екологічного виховання учнів у позаурочний час. Г. Марченко проаналізувала роль позакласної діяльності в екологічній освіті британської молоді загальними рисами. Я. Полякова висвітлила неформальну екологічну освіту в контексті народної педагогіки. В. Червонецький і Г. Пустовіт дали загальну характеристику позакласної екологічної освіти в Європі та Північній Америці. Ролі позакласної освіти в екологічному вихованні засобами художньої літератури у британських школярів приділялось небагато уваги. Це, у свою чергу, актуалізує потребу

дослідження можливостей цієї дисципліни в позакласній екологічній освіті британської молоді. Відповідно, нами було виділено наступні аспекти проблеми, що розглядається: аналіз особливостей позакласної екологічної освіти, визначення форм організації освіти в галузі навколишнього середовища, висвітлення діяльності позашкільних закладів в екологічній освіті британських учнів, визначення ролі художньої літератури в екологічному вихованні молоді, а також можливості реалізації даного підходу в практиці навчально-виховної роботи позашкільних закладів Великої Британії.

Мета дослідження полягає в тому, щоб розкрити роль художньої літератури в формуванні екологічної культури в позакласній роботі та проаналізувати діяльність позашкільних закладів в екологічній освіті учнів у Великій Британії.

Позакласна екологічна освіта має пріоритетне значення в активізації природозахисної діяльності школярів Великої Британії. Її основу становить досвід безпосереднього спілкування з навколишнім середовищем та активна природоохоронна діяльність учнів. Прямий контакт учнів з природою підвищує їх інтерес до навчання та поглиблення знань, має більший вплив на свідомість молоді, ніж формальна освіта, та забезпечує безпосереднє спостереження за наслідками природоперетворюючої діяльності людини. Позакласна робота сприяє академічним успіхам школярів, розвиває навички природоохоронної діяльності та комунікації [9]. Вона слугує компонентом, що об’єднує між собою різні аспекти екологічної освіти, тим самим забезпечуючи її неперервність.

Позакласна освіта має безперечні переваги порівняно з навчанням у класі. По-перше, позакласна діяльність пропонує більше можливостей для творчості, тому що не обмежується шкільним регламентом. Добровільний характер даної роботи позитивно впливає на психологічний стан учнів. Відсутність тиску викликає потяг до навчання й вдосконалення знань з охорони навколишнього середовища. До того ж, позакласна робота надає можливості безпосереднього контакту з природним довкіллям та особистої участі в природозахисній діяльності. Позакласна діяльність має значний виховний і дидактичний потенціал, тому що сприяє соціалізації, розвитку самостійності, формуванню емоційно-ціннісної сфери учнів, вихованню в школярів почуття відповідальності за свої вчинки.

Зародки сучасної позакласної екологічної освіти можна виявити в творах педагогів та філософів різних часів: Я.-А. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, Дж. Локка, Й.-Г. Петалоцці та інших. Оскільки людина є частиною природи, то, на думку Я.-А. Коменського, вона повинна підкорятися її законам і всі

педагогічні засоби повинні бути природовідповідними. Навчальний матеріал повинен відповідати природним особливостям учнів, їх віку. Згідно з переконаннями Й.-Г. Петалоцці фундаментом виховання є природа людини. Педагог наголошував на практичній спрямованості освіти й вважав накопичення знань без практичного їх використання марним. Філософами минулого було сформульовано основні принципи позакласної екологічної освіти: природовідповідності, зв'язку теорії та практики, індивідуального підходу та гуманізму. Ідеї щодо виховних можливостей природи розвивають сучасні педагоги Великої Британії й інших країн світу, які наголошують на необхідності використання природного довкілля у виховних та дидактичних цілях.

Позакласна екологічна освіта здійснюється з урахуванням індивідуальних та вікових особливостей учнів, їх здібностей та нахилів, попереднього досвіду та життєвих прагнень. Протягом усього життя людина змінюється, розвивається, набуває життєвого досвіду, пізнає світ довкола, розкриває в собі нові можливості для самореалізації. На кожному віковому етапі її розвиток здійснюється по-різному. Кожній дитині властиві свої самобутні й неповторні риси та якості: здібності, інтереси, нахили, життєвий досвід, рівень активності, особливості характеру та темпераменту, що відрізняють одну дитину від іншої. Ці особливості, закономірності розвитку потрібно враховувати під час визначення відповідного змісту, методів навчально-виховної роботи з метою підвищення ефективності навчально-виховного процесу [1, 49] Якщо не враховувати ці особливості, не знати, що саме цікавить дитину в тому чи іншому віці, не можливо ефективно здійснювати навчання.

Основу екологічної освіти становить принцип міждисциплінарності. Згідно цього принципу екологічне навчання не є ізольованою темою, що вивчається окремими дисциплінами. Натомість екологічний аспект є центральним компонентом, який об'єднує всі інші навчальні предмети [7, 54]. Безумовно предмети природничого циклу володіють найбільшим потенціалом щодо вивчення екологічних питань. Але й інші дисципліни, наприклад література й мистецтво, також мають можливості для дослідження екологічних проблем. Якщо географія, фізика, хімія та біологія допомагають оволодіти практичними й теоретичними знаннями про навколишнє середовище, то художня література та інші предмети гуманітарного циклу сприяють естетичному сприйняттю краси навколишнього середовища, стимулюють розвиток творчих здібностей, вчать емоційному сприйняттю довкілля, змушують молодь замислюватися над сучасними екологічними проблемами. Художня література розкриває гармонію природи, змушує

милуватися її красою, висвітлює вплив навколишнього середовища на виховання людини.

До позашкільних закладів, що займаються екологічним вихованням школярів у Великій Британії, належать музеї, бібліотеки, зоопарки, національні парки, різноманітні молодіжні організації, товариства охорони навколишнього середовища та інші громадські й державні установи. Освітні програми в цих закладах розробляються відповідно до академічних вимог національного навчального плану [12]. Організації охорони навколишнього середовища приділяють значну увагу поширенню екологічних знань серед населення. Освітня діяльність займає чільне місце в роботі Британського екологічного товариства, Національного тресту, Ради з питань охорони англійської сільської місцевості, Британського тресту орнітології та інших.

Молодіжні організації відіграють значну роль у позакласній екологічній освіті країни. Серед них особливо слід відзначити організацію скаутів, яку було засновано в 1907 році британським військовим Р. Бейден-Пауелом. А рік по тому ним було видано книжку «Скаутинг для хлопців», в якій було сформульовано основні принципи скаутського руху. Організація використовує власну програму виховання, що передбачає залучення учнів до практичної природоохоронної діяльності. Навчити молодь гуманному ставленню до навколишнього середовища й всього живого є пріоритетним завданням подібних організацій. Виховання скаута означає постійний контакт з природою, яка є не тільки об’єктом вивчення, але й засобом навчально-виховного процесу [2, 104]

У країні функціонують літні табори та інші позашкільні освітні центри, провідним завданням яких є освітній і культурний розвиток дитини. Вони також приділяють значну увагу формуванню екологічної культури учнівської молоді, привчають школярів до практичної діяльності із захисту довкілля, їх освітні програми «допомагають зрозуміти, цінувати й піклуватися про навколишнє середовище» [11].

Зоопарки відіграють значну роль в екологічній освіті британських громадян, надаючи можливість прямого спостереження за тваринами, в процесі якого з’являється бажання краще пізнати навколишнє середовище й тваринний світ, виховується шанобливе ставлення до природного довкілля. Також британські зоопарки пропонують екскурсії, проводять лекції й розробляють спеціальні освітні програми для школярів, що базуються на навчальних планах шкіл. Учні отримують шанс поглибити знання з біології, анатомії тварин, дізнатися більше про особливості їх поведінки, безпосередньо

поспілкуватися зі свійськими тваринами чи, наприклад, зібрати необхідну інформацію для шкільного проекту.

Британські національні парки – це діючі етнографічні музеї, які плідно працюють у сфері екологічного виховання молоді. Вони зберігають не тільки природну красу місцевості, але й сільський устрій життя, дбають про історичну самобутність краєвиду. Національні парки Великої Британії організовують на своїй території екскурсії та прогулянки, проводять бесіди та лекції, розробляють освітні програми для школярів за різними напрямами: географічні, історичні, країнознавчі, а також літературні. У свою чергу екологічний аспект є інтегруючим компонентом, що об'єднує різні аспекти освіти. Наприклад, музей В. Вордсворта, що розташований на території національного парку Лейк-Дистрикт, пропонує навчальні курси для різних вікових груп учнівської молоді з історії, англійської мови та літератури, одним із завдань яких є екологічне виховання. Згідно з програмою курсів музей організовує різноманітні заходи: лекції, прогулянки, бесіди, екскурсії. Провідними темами є «життя та час», «класична поезія», «пейзаж Вордсворта». Під час екскурсії гід робить часті зупинки, даючи школярам можливість роздивитись навкруги й помилуватися краєвидом, що надихав В. Вордсворта та його сестру на творчість. Зміст екскурсій залежить від вікових особливостей та інтересів групи. Молодшим школярам пропонують висловити своє враження від споглядання краєвиду та описати ті образи, що при цьому постають в їх уяві. Чим старші школярі, тим більше приділяється уваги безпосередньо поезії В. Вордсворта та темі взаємовідносин між людиною й природним довкілля [10].

Не тільки музей в Лейк-Дистрикт має літературні курси орієнтовані на екологічне виховання молоді, але й інші позашкільні заклади мають схожі програми. Так, наприклад, Національний трест організовує театральні постановки просто неба в мальовничих куточках Англії та Уельсу. Вони ставлять класичні та сучасні п'єси, наприклад п'єси В. Шекспіра «Макбет» та «Сон у літню ніч». У більшості британських літературних творів порушуються екологічні проблеми, аналізується вплив людини на навколишнє середовище, висвітлюється взаємозв'язок людини з природним довкіллям. «Макбет» не є виключенням, тому що провідною темою п'єси є роль людини в зміні навколишнього середовища. Британські бібліотеки влаштовують зустрічі з письменниками, співпрацюють зі шкільними літературними клубами, запрошують молодь на літературні вечори, присвячені творчій діяльності британських письменників та поетів. Під час таких зустрічей неодмінно приділяється увага екологічним питанням, що висвітлюються в тому чи іншому літературному творі; аналізуються людські вчинки та їх вплив на

навколишнє середовище; обговорюється ставлення людини до природи сьогодні та в минулому. Такі заходи виховують в учнів читацьку культуру, любов до книг та читання [1, 262].

Таким чином, позакласна екологічна освіта є дуже важливим аспектом у формуванні екологічної культури британських школярів. Завдяки добровільному характеру й відсутності тиску позакласна діяльність позитивно впливає на психологічний стан учнів і викликає в них зацікавленість до навчання. Вона тісно пов'язана з навчально-виховним процесом у школі. Основою позакласної екологічної освіти є міждисциплінарний підхід, що дозволяє розглядати екологічні питання комплексно. У позакласній діяльності дисципліни природознавчого циклу дозволяють поглибити теоретичні та практичні знання з охорони навколишнього середовища. Предмети гуманітарного циклу сприяють естетичному сприйняттю природи, розвивають емоційно-ціннісну сферу особистості, виховують любов до природного довкілля й викликають бажання захищати його. Художня література має широкі можливості у формуванні екологічної культури школярів у позаурочний час. Оскільки саме художня література дозволяє сприймати природне довкілля на чуттєво-емоційному рівні, гармонізує відносини з природним середовищем, допомагає зрозуміти естетичну цінність природи, вчить шанобливому ставленню до неї.

З цього можна зробити висновок, що для подолання екологічної кризи, дуже важливим є виховання екологічної культури учнівської молоді. У цьому процесі позакласна екологічна освіта посідає провідне місце. Позакласна діяльність сприяє поглибленню знань про навколишнє середовище, дозволяє навчитися використовувати їх на практиці, формує в учнів екологічну відповідальність, культуру поведінки в природному довкіллі, розвиває високі моральні якості. В основі формальної та неформальної екологічної освіти покладено принцип міждисциплінарності, що дозволяє, використовуючи можливості різних дисциплін, більш комплексно розглянути проблему. Екологічна освіта виконує інтегруючу функцію, об'єднуючи предмети природознавчого та гуманітарного циклів. Роль художньої літератури у формуванні екологічно свідомої особистості важко переоцінити. Ця дисципліна сприяє формуванню гуманного ставлення до природи й тварин, вчить естетичному сприйняттю навколишнього середовища. У галузі позакласної екологічної освіти британськими освітянами накопичено значний досвід, який заслуговує на ретельне вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волкова Н.П. Педагогіка: Навч. посіб. Вид. 2-ге, перероб., доп. – К.: Академвидав, 2007. – 616 с.
2. Марченко Г.В. Історія виникнення і розвитку екологічної освіти школярів у Великій Британії // Гуманітарні науки. – 2005. – № 1. – С. 97–106.
3. Пустовіт Г. Європейський досвід неформальної екологічної освіти // Біологія і хімія в школі. – 2000. – № 2. – С. 28–31.
4. Харламов И.Ф. Педагогіка. – Мн.: Універсітэцкае, 2000. – 560 с.
5. Червонецький В.В. Екологічна освіта учнів у школах країн європейського регіону та Північної Америки: Монографія. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2005. – 312 с.
6. Шульженко А.К. Воспитание эстетического восприятия окружающей среды в европейских странах // Экологическое образование. – 2005. – № 2.– С. 29–33.
7. Ashworth G. The Role of Local Government in Environmental Protection: First Line Defence. – Harlow: Longman, 1992. – 167 p.
8. Chin B.A., Wolfe D. Glencoe Literature: British Literature Texas Edition: The Reader’s Choice. – Columbus, Ohio, 2000. – 1225 p.
9. Education and Skills – Second Report. House of Commons: Education and Skills Committee Publications // [http://www.publications.parliament.uk]
10. Education. Dove Cottage, the Wordsworth Museum and Art Gallery. The Wordsworth Trust // [http:/www.wordsworth.org.uk/education/]
11. Institute of Outdoor Learning // [http://www.outdoor-learning.org/courses_events/courses.pages/iol_events.htm]
12. National Curriculum // [http://www.nc.uk.net]
13. Stables, Andrew. English and Sustainable Development // [http://www.ite.org.uk./ite_topics/English_and_sustainable _development/007.html]